

A győztes utódállamok céljainak megvalósításánál maximálisan kihasználták a térségben kialakult azon helyzetet, hogy nagyhatalmi vákuum keletkezett, mivel a szövetségesek katonailag nem voltak jelen. Magyarország értelmében leszerelte a hadseregét. A belgrádi konvenciótól a békeszerződés aláírásáig az utódállamok megszállták a kívánt területeket, kialakították az elképzelt határokat, amelyeket kisebb nagyobb módosításokkal végül is Párizsban jóváhagytak.

A kisállamok megnyerése és megerősítése, – hogy feladatukat be tudják tölteni – fontos feladattá vált. Ezért az etnikai és a történelmi elvek mellett támogatták a gazdasági, stratégiai és közlekedési szempontokon alapuló határokat. Az egész békerendszernek az egyik legnagyobb hibája az volt, hogy egy egységes piacot, egy jól működő munkamegosztás természetesen folyamatában kialakult, egymást kiegészítő gazdaságot darabolt szét politikai-hatalmi megfontolások alapján.

Igaz a békekonferencia több szempontból nem teljesítette az utódállamok követelését. A román, csehszlovák, jugoszláv követelések teljesítése esetén Magyarországból nem sok maradt volna, ezek az országok legszívesebben felosztották volna egymás között Magyarországot. Ezt bizonyítják azok a térképek, és térképvázlatok, amelyek a különböző határvonalakkal összeszabdalták a magyar földet.¹

Nagyon sok térkép készült Magyarország felosztására. 1842 és 1919 között 23 határtervezet hoztak létre. A cseh tervezgetések során Komárom és Nyitra között 8, Alacsony Tatra és Eger között 12 olyan vonalat húztak, ami mind jó lett volna szerintük határnak. Cseh vonatkozásban a Trianoni határt legalább 13 próbálkozás előzte meg. A cseh követelések maximuma: a Fertő tó–Répcse folyása–Győr–Bábolna–Mór–Vértessomlói–Zsámbéki medence–Buda–Nagykátán–Jászberény–Gyöngyös–Tiszabura–Tiszaeszlár–Nyíregyháza–Tura–Csap vonal volt.

Románia felé vont Trianoni határvonalnak 11 elődjét ismerjük, itt a maximum a Tisza, mint határtárgy. A szerbek is megelégedtek 11 határvonallal, míg eljutottak a Trianoni határig. A szerb követelések maximuma: a Szombathely–Nagykanizsa–Kaposvár–Baja–Hódmezővásárhely vonal volt. A különböző határvonalakat összevetve megállapíthatjuk, hogy csak a Fertő, Győr, Pest, Jászberény, Szolnok, Pusztaszer, Baja, Kaposvár, Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Szombathely között húzható vonalon belüli terület az, amelyre még nem terveztek a háború előtt országhatárt.²

Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia megakadályozta, hogy Magyarországgal való határaikat az etnikai szempontok figyelembevételével húzzák meg. Ez nem csökkentette Franciaország felelőségét, hogy rövidlátó politikájával tudomásul vette, támogatta, majd a békekonferencián keresztülröszakolta a trianoni határokat, és azokat, sem akik elfogadták.

A címben megjelölt folyamat tulajdonképpen a román-magyar háborút lezáró román hadsereg kivonulását jelenti. Ehhez azonban ismerni kell az előzményeket.

Erdély román megszállása

1918. november 4-én a francia balkáni keleti hadsereg Zimomynál átkelt a Dunán és román földre lépett. Románia november 9-én hadat üzent Németországnak, és ultimátumban szólította fel a németeket Bukarest kiürítésére.

Belgrádi egyezmény jogi lehetőséget biztosított a megszállás számára, csak ki kellett mondani, hogy a román és a szerb csapatok az antant szövetségeseinek tekinthetők, VIX alezredes december 8-án közölte is: „...Románia elismertette, mint az entente szövetséges hatalma, és hadserege részt vesz a fegyverszüneti szerződésben megállapított területek megszállásában éppoly címen, mint az entente többi nemzete ...”³

Belgrádi katonai konvenció, tulajdonképpen a Padovai fegyverszünet katonai alkalmazása volt, amelyet a KÁROLYI kormány az Antant hatalmak képviselőivel, a francia keleti hadsereg és a szerb hadsereg főparancsnokával 1918. november 13-án kötött meg. A konvenció értelmében kijelölték Magyarországon a déli demarkációs vonalat. Ez Nagy Szamos felső folyása- Beszterce- Maros falu- Maros folyónak a Tiszába való torkolata, Szabadka, Baja, Pécs, (amely, helyeket a magyar csapatok nem tarthatnak megszállva) a Dráva folyása alkot addig ahol ez a folyó a szlovén-horvát határral egybeesik.⁴ A konvenció aláírásakor is túlhaladott volt, amelyet soha nem tartottak be az antant és szövetségesei.

November 13-án Erdély keleti határán az összes átkelő szorost és az előtte fekvő községeket megszállták a román elővéddek.⁵ Ugyanakkor a romániai német csapatok is átlépték a magyar határt. Franchet D'ESPEREY november 17-én hivatalosan engedélyt adott a demarkációs vonal elérésére, de ezt nem tudatta a magyar kormánnyal. A főerőknek idő kellett a harckészültség eléréséhez. Így csak

november 24-én kezdték meg az előrenyomulást. Az erdélyi katonai parancsnokság november 22-i jelentése szerint az ellenséges csapatok Borszék–Tölgyes–Gyimes–Csikszentmárton–Ojtoz vonalon állnak.⁶ Másnap reguláris román egységek vonultak be Tölgyesre.⁷

Két hadosztály állt készenlétbe a magyar kormány által kiűrt területek megszállására. Birlat vidékén a 6. hadosztály, Piatra Roman körül pedig a 7. hadosztály. A 2. vadász hadosztály pedig a MACKENSEN altábornagy hadseregét követte a Tömösi és a Vöröstoronyi-szoros irányába és úgy nyomult be Erdélybe. A 6. hadosztály a Gyimesi-szoroson át, a Maros völgyén keresztül nyomult előre Bánffyhunad–Kolozsvár–Marosvásárhely–Segesvár–Nagyegyed irányába. Az előrenyomulás sávja 120 kilométer széles volt széles szakasz jutott, a Darna Vátrán át a Beszterce felé vezető út és a Radnai-hágó–Nagyszamos közötti területen. Ez az erőelosztás arra mutatott, hogy nem a demarkációs vonal birtokbavételére készültek fel a román csapatok. Hanem a Szilágysomló–Nagybánya–Kolozsvár–Máramarossziget–Dés vonalra, mert az innen eső terület a Sebes-Kőrös és a felső Tisza között kb. 120 kilométerre szélesedik ki. Vagyis a haderőnek átcsoportosítás nélkül csak nyugat felé egyenesen kellett előre nyomulnia. November 24-én megszállták Csikszerezdát, ahonnan Csikdomokosra vonultak.⁸ A Tölgyesi-szoroson keresztül két román ezred bevonult Borszékre, majd innen kiindulva megszállták Dévát november 28-án.⁹ A román erők a Maros völgyében nyomultak előre, amely politikai célkitűzéseiket is mutatta. Minél nagyobb magyarlakta területet akartak megszállni, annak érdekében, hogy a gyulafehérvári román nagygyűlést zavartalanul megtarthassa a központi Román Nemzeti Tanács.¹⁰ A Maros völgyében előrenyomuló román oszlop éle december 1-én elérte Szászrégent.¹¹ Másnap pedig bevonultak Maroshévízre, így egész Csik megye román uralom alá került.¹² Ez könnyen ment, hiszen november 28-ig a Felső Maros völgyét teljesen megszállták. Marosvásárhelyre pedig december 3-án vonult be egy román járőr.¹³ Ezzel egy időben az Ojtozi-szoroson keresztül bevonulva megszállták Háromszék megyét. Az Erdélyben lévő magyar csapatok fokozatosan a Maros mögé vonultak vissza. Így a 6. hadosztály befejezte a Székelyföld elfoglalását. A két hadosztály csapatai november végéig mindenütt elérték a demarkációs vonalat. A román megszállást egyelőre a vasúti szállítás nehézségein kívül csak a német csapatok kivonulása akadályozta. A német egységek december közepéig tartották megszállva a főbb Magyarországi vasútvonalakat. Ezért a nyomukba haladó román egységek gyalogosan nyomultak előre. A 2. vadász hadosztály a MACKENSEN hadseregének visszavonulását követte a Tömösi-, a Vöröstoronyi-szorosban és Petrozsénynél. A román csapatok csak 24 órás időközökkel követték a német csapatokat.¹⁴ Így csak november végén nyomultak be Erdély területére. December 5-én a Tömösi-szoroson át bevonultak Brassóba. A Vöröstoronyi-szoroson át pedig Nagyszebenbe szállták meg december 6-án. Később Alvincen és Piskin át egy román különítményt Petrozsényba irányítottak, akik átvették a vasúti vonalak ellenőrzését, amint a németek elvonultak onnét.¹⁵ Ekkor már Segesvár–Gyulafehérvár–Szászváros–Hátszeg vonalán álltak. 1918. december 8-án Dicsőszentmártonban a román nemzeti tanács erőszakkal átvette a hatalmat.¹⁶ Sepsiszentgyörgyre december 9-én vonultak be.¹⁷

A románok katonai hadműveleteiket jól kiegészítették politikai küzdelmeik és manővereik összehangolásával. December 1-én a Gyulafehérvárra összehívott román nemzetgyűlés kimondta egész Erdély elszakadását Magyarországtól, és csatlakozását Romániához. Erdély bekebelezésének román királyi dekrétum formájában történő szentestésével a román állam részéről az erdélyi kérdés megoldása egyszerűnek látszott. Már csak a „csatlakozott területek” gyakorlati katonai elfoglalását kellett megvalósítani, hogy ez által elérjék a világháborús román hadicélokot. Ezzel a románság politikai egyesülése egészében befejeződött.¹⁸

A román hadsereg 1918. november 24-én, a francia keleti hadsereg parancsnokságától engedélyt kért a Maros vonalának átlépésére, és a következő városok megszállására: Máramarossziget, Nagybánya, Szatmár, Nagykároly, Dés, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad. December 2-án CLEMANCEAUnak táviratában megadta az engedélyt, de kikötötte, hogy ezt nem kell hivatalosan a magyar kormány tudomására hozni.¹⁹ A francia katonai vezetés december 8-án kijelentette: nem kell különbséget tenni a szükséges hadászati pontok és egész területek megszállása között.²⁰ Közben a románok december 3-án átlépték a demarkációs vonalat Marosludasnál, december 10-én Besztercét egy román zászlóalj megszállta.²¹ December 11-én megszállták Sajómagyarost, és a nagyenyedi vasútállomást. Székelykocsárdot és Marosludast – e két fontos vasúti csomópontot – december 20-án szállták meg.²² Ugyanakkor Alsó-Fehér vármegye: Marosujvári, Nagyenyedi, Alvinczi, Kis-Enyedi, Balázsfalvi és a Tövisi járásait és Vizakna, Gyulafehérvár, Nagyenyed városokat román csapatok megszállták.²³ A magyar csapatok Kolozsvár–Torda–Enyed–Gyulafehérvár–Zám vonal mögé vonultak vissza, és parancsot kaptak hogy minden fölösleges összeütközést kerüljenek el.²⁴ Tordára december 23-án vonultak be, Kolozsvárt pedig december 24-én szállták meg.²⁵ December 26-án a románok bevonultak Désre. 1919. január 7-én Nagybányára.²⁶ A románok január 13-án meglepetésszerűen tekintélyes erőkkel Zsibónál és Egresnél

(Bánffyahunyadtól keletre) áttörték az arcvonalat, és Szilágysomló felé nyomultak előre.²⁷ Másnap Zilah-t megszállták, Bánffyahunyadot elfoglalták, vagyis a Kis Sebes és Csucsá között álltak.²⁸ Előrenyomulásukat tervszerűen folytatták s 1919. január 17-én Máramaros–Zilah–Déva vonalát tartották megszállva. Január 22-én pedig elérték Máramaros–Zilah–Csucsá–Zám vonalat. Közben KRATOCHWILL ezredes, az erdélyi katonai kerület parancsnoka a saját felelőségére elrendelte hogy a románokat vissza kell verni, ha a semleges zónát átlépnék.²⁹ Ennek következtében fegyveres összetűzések bontakoztak ki, az előrenyomuló román és a magyar alakulatok között Zilah-nál és a Csucsai-szorosnál. A sikeres védelmi harcok lefékeztek a románok előrenyomulását. Ezzel a történelmi Erdélyt a királyi román hadsereg harc nélkül birtokba vette. Ez a vonal maradt a román hadsereg következő támadásáig.

A történelmi Erdély területének megszállása után 1919 január végén a magyar csapatok Técső–Szinyérváralja–Szilágysomló–Csucsá–Vaskoh vonalán álltak 140 kilométer hosszan. Innen Soborsin irányában a Maros mentén a Tisza torkolatáig. A románok hadsereg vonala: Máramarossziget–Nagybánya–bükkhegység–Zilah–Messzes-hegység–Bánffyahunyad–Gyalui havasok keleti oldala–Erdélyi-érc-hegység–Soborsintól keletre (Zám) húzódott. A románok túlerejük ellenére sem folytatták az előrenyomulásukat, nem voltak képesek három hónapig keresztülhatolni a magyar védelmi vonalon.

Április 16-án BERTHELOT tábornok – a francia keleti intervenció hadsereg parancsnoka – felhatalmazta a románokat, hogy a VIX féle semleges zóna keleti határáig – a számukra kijelölt öv elfoglalása céljából – előrenyomulhassanak. A román támadás április 16-án kezdődött Hadad–Zilah vonalon három irányban. Az itt lévő magyar erőket a Székely hadosztály alkotta. A székely hadosztálytól délre egy román hadosztálynak (6.ho.) a Sebes-Körös völgye volt az előretörés tengelye Nagyvárad irányában.³⁰

Április 17-én a Székely hadosztály, amely Szilágycseh–Hadad–Boddánd–Alsószopor vonalán kapta a román támadás első hullámát visszavonult Huszt–Sárköz–Erdőd–Királydaróc–Tasnád–Magyarcsaholy–Széplak vonaláig. 18-án Királyháza–Szatmárnémeti–Nagykároly–Érmihályfalva vonaláig hátráltak. Délen a magyar csapatok jobban kihasználták a hegyes-völgyes terep lehetőségeit a Királyhágói, és a Belényesi védőszakaszcsoport Berettyóújfalura felé vonultak vissza. Így a románok elérték a Borosjenő–Világos vonalat. Máriaradnán lévő román dandár pedig Muszk felé nyomult előre.³¹

Április 20-án a románok már elérték Királyháza–Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Ténke–Borosjenő–Pankota–Világos–Szabadhely vonalát. Vagyis elérték a VIX féle semleges zóna keleti határát, amelynek megszállására a BERTHELOT féle távirat alapján felhatalmazást kaptak.

Április 21-én a románok hadműveleti szünetet tartottak, mivel az öt napos offenzíva után átcsoportosították csapataikat. A további előrenyomulásra engedélyt kértek a békekonferenciától. A választ azonban nem várták meg, hanem saját felelőségükre folytatták az előrenyomulást a Tisza vonaláig.

A román csapatok az erdélyi szigethegység elhagyása után gyors ütemben folytatták előrenyomulásukat a nagy Alföldön. Április 22-én elérték Kétegyháza–Kötegyán–Zsadány–Vámospércs vonalát. Mátészalka körül harcba bonyolódott a magyar erőkkal. A Székely hadosztály erős harcok után feladta Kocsordot, Mátészalkát. Nyírmeggyest. Április 23-án a román erők bevonultak Debrecenbe, majd megszállták Debrecenből keletre és délre eső falvakat is. Így már Mátészalka és Hajdúpércs vonalán álltak. Ugyanekkor megkezdték Kárpátalja megszállását is. Április 24-én megszállták Csapot. A magyar egységek tartva a bekerítés veszélyétől gyorsan visszavonultak. Erre a csehszlovák kormány is elrendelte Kárpátalja megszállását. Első lépés a Sátoraljaújhely–Csap vasútvonal megszállása volt. Így megteremtődött az összeköttetés a román csapatokkal.

STROMFELD Aurél – a vörös hadsereg vezérkari főnöke – elrendelte hogy a magyar csapatok tartsák a Kétegyháza–Sarkad–Bakonszeg–Hajdúszoboszló–Nyírbátor–Nagydobos–Szamos–Tisza vonalát. Ugyanekkor rendelte el a megmaradt Tiszántúli katonai kiürítését. A csapatok tovább folytatták visszavonulásukat. Nyíregyháza és Nagykálló között állandó védelmi harcokat folytattak. A magyar csapatok súlyos védelmi harcok után április 26-án kiürítették Nyíregyházát. Aznap tette le a fegyvert a Székely hadosztály – Kótaj–Emecser körletében – a románok előtt. A vörös csapatok visszavonulása tovább folytatódott, anélkül hogy a románok megzavarták volna.³²

Április 28-án a román erők felújították a magyar csapatok üldözését, másnap Rakamaz–Hortobágy-csatorna–Gyoma–Szarvas–Orosháza vonalon álltak. Április 30-án a Tiszafüredi és a Szolnoki hídfő kivételével mindenütt elérték a Tiszát. A Tiszafüredi és a Szolnoki hídfőt május 1-én megrohamozták. A magyar csapatoknak ki kellett üríteni a hídfőt.

Május 2-án a Magyar Tanácsköztársaság történetének a legválságosabb napja volt. A román királyi hadsereg offenzívája elérte a tetőpontját. Az északi hadszíntéren a csehszlovák alakulatok bevonultak Miskolcra. Így a hadműveletek súlypontja az Északi frontra tevődött át. Így a jól védhető Tisza front Algyőtől a Sajó torkolatáig mellékhadszíntéré változott.

A román csapatok Tisza folyó elérésével a magyarországi hadjáratot egyelőre befejezetnek tekintették, mert „Nagyrománia” nyugati határát elérték. Hadműveleti szünetet tartottak. Az Antanttól is azt a parancsot kapták, hogy ne lépjék át a Tiszát. Ez után már csak helyi összetűzések voltak a Tisza vonalát figyelő magyar erők és az átkelni akaró román erők között.

A május 30-án kezdődő északi hadjárat során a magyar csapatok átkeltek a Hernádon és oldalba támadták a román erőket. A románok feladták Bodrogkeresztúrt és Tokajt. A magyar csapatok Balsánál átkeltek a Tiszán, de a román ellentámadás visszavetette. A Tisza menti front jelentősége tovább csökkent, erőket vontak el, azonban a helyi csatározások tovább folytak.

A magyar hadsereg északi hadjáratának eredményeit a június 8-i CLEMANCEAU jegyzék elfogadása semmisé tette. A vörös csapatok visszavonultak, és felkészültek a Tiszántúl elfoglalására. Ezért június 18-án felsorakoztak a Tisza vonalán. A június 20-án induló támadás – amely öt nap múlva kulminált – kezdetben jól indult. Délen elfoglalták Szentest, középen – Szolnoknál – Szajolig nyomultak előre. Északon Tokaj és Rakamaz között átkeltek a Tiszán.

Azonban a román erők – Debrecen felől – ellentámadást indítottak. A magyar csapatok hátrálni kezdtek, és július 28-án visszavonultak a Tisza jobbpartjára. Július 29-én a románok Tiszaluc, Kenézlő és Mezőzombor mellett kisebb osztagokkal átkeltek a Tiszán, ezt azonban visszaverték. Közben a hadseregparancsnokság elrendelte a Tisza figyelését.³³

MARDERESCU tábornok – a Magyarországi román hadsereg parancsnoka – elrendelte, hogy a román csapatok Tiszafüred és Szolnok között keljenek át a Tiszán, és foglalják el Budapestet. A románok elgondolása az volt, hogy a Hernád és a Zagyva közti – Tisza jobb parti – területet birtokba véve, lovashadosztályaikkal megelőzik a Budapest felé visszavonuló vörös csapatokat. Siettek, mert a csehszlovák hadvezetőség augusztus 3-án akart támadást indítani Rozsnyó–Rimaszombat vonaláról Hatvan–Budapest irányában.

A magyar vezetés július 30-án elrendelte az ellentámadást – habár tudott dolog volt a tanácskormány küszöbön álló lemondása – melyet augusztus 1-én elindítottak. Azzal a szándékkal, hogy kedvezőbb fegyverszüneti állást érjenek el. Heves harcok árán elfoglalták Szolnokot és elérték Zagyvárékástól délre a Zagyvát. A Zagyván átkelt csapatokat a románok visszavetették. A Zagyva vonala azonban a vörös csapatok birtokában maradt.

Az augusztus 1-én induló – kierőszakolt – magyar ellentámadás elakadt, mert már a románok birtokában volt a Szolnok–Jászkisér–Jászládány vonala. Hídállásuk innen Tiszafüredig húzódott. Innen kiindulva – Poroszlónál – átkelve a Tiszán megszállták Kömlőt Besenyő felé nyomultak előre. A Laskó-patak felé pedig óvatosan közeledtek. Közben a magyar csapatok tovább folytatták visszavonulásukat.³⁴

A kialakult katonai-politikai helyzetben a Tanácskormány lemondott, és megalakult a PEIDL Gyula vezette szakszervezeti kormány. Augusztus 1-én a csapatok parancsot kaptak, hogy értesítsék az ellenséget a felajánlott fegyverszünetről és a kormányválságról. Közben a Tiszafürednél és a Kiskörénél átkelt román lovasság egyes járőrökkel elérte a Kál–Kápolna–Füzesabony vasútvonalat, és felrobbantották a síneket, majd délután bevonultak Füzesabonyba. MARDERESCU tábornok intézkedett hogy foglalják el Szolnokot, majd déli irányban Nagykörös–Kecskemét felé szállják meg a Duna-Tisza köz déli részét. A zömnek Budapest felé kell támadnia. Így 2-án elfoglalták Szolnokot. Csongrádnál átkeltek a Tiszán, és akadálytalanul vonultak Budapest felé. Augusztus 3-án a magyar főhadiszállást, Gödöllőt kiűrtették. Ugyanekkor egy román lovas dandár bevonult Ceglédre, Onnan Albertirsán át Budapest felé vonultak.³⁵

Ez alatt a PEIDL kormány, az olasz katonai misszión keresztül táviratilag értesítette a békekonferenciát, hogy új kormány alakult, amely hajlandó teljesíteni az antant követeléseit. CLEMANCEAU várakozó álláspontra helyezkedett, a román hadsereget pedig utasította, hogy szüntessék be az előrenyomulást. A román hadsereg ekkor 22 kilométerre volt Budapesttől. Nagy nehezen sikerült CLEMANCEAU táviratát közölni az előre nyomuló román alakulatok parancsnokával. A román hadsereg csapatai augusztus 3-án elérték Budapest peremterületeit. Hangoztatták, hogy nem akarnak bevonulni a fővárosba, de ennek ellenére másnap – augusztus 4-én – egy lovas dandár bevonult Budapestre, bár ehhez semmilyen jogalapjuk sem volt. Kész helyzetet akartak teremteni.³⁶

Ugyancsak augusztus 3-án kezdték meg Borsod megye megszállását. Augusztus 5-én bevonultak Miskolcra, és folyamatosan szállták meg a csehszlovák határig terjedő területeket. Augusztus 10-ig az Edelényi járás kivételével egész Borsod megyét megszállták. Míg a Cegléd–Abony–Kecskemét körzetében lévő vörös csapatok lefegyverzése augusztus 8-ára befejeződött. Károly román trónörökös Egerből kiindulva a 2. román vadászrezreddel augusztus 3-án tisztogató hadjáratra indult a Bükk-hegység-

ben bujkáló és bolyongó vörös katonák ellen. Így jutottak el Nógrád megyei Andrásfalvára és Alsópál-falvára. Így itt is érintkezésbe kerültek a csehszlovák katonai erőkkel.³⁷

Ugyanis a tanácsköztársaság bukása után a csehszlovák intervenció csak részben valósult meg. A semleges zónában fekvő Vilke, Rapp, Tarnóc, Romhány és Karancsberény községeket július 30-án szállták meg. Amikor látták, hogy a románok tovább folytatják a hadműveleteiket, elhatározták, hogy megszerzik az Ipolyságról Losoncra vezető vasutat és a Salgótarjáni szénmedencét. Ezért augusztus 7-én megszállták Kisgyarmatot, 8-án Ipolyságot és Ipolyszakált. Egy cseh dandár Salgótarján felé indult, de a románok megelőzték, mert augusztus 9-én reggel 7 órakor bevonultak Salgótarjánba. A cseh alakulatok csak két órával később érték el a város határát. Két napig tartó tárgyalás indult meg. Amely azzal végződött, hogy a románok augusztus 11-én Salgótarját átengedték a cseheknek, és visszavonultak.

A cseh alakulatok – egy páncélvonat segítségével – elfoglalták Kisterenyét és Pásztó irányába nyomultak előre. Erre a román főparancsnokság ultimátumot küldött a csehszlovák csapatok parancsnokságának, hogy augusztus 13-án éjjel 12 óráig ürítsék ki a megszállt területeket, mert különben fegyverrel fogja kiverni onnan. Augusztus 4-én a román katonák Kisterenyéről kiverték a csehszlovák elővédet.

Közben a román előrenyomulás sem szünetelt. Előrenyomulásukat két irányban folytatták a Dunántúlon. Azzal az ürüggyel, hogy a magyar vörös hadsereg Székesfehérvár–Balaton közötti területre visszavonult csapatait, valamint a Győri ipartelepek munkásait lefegyverezték.

Dunántúlon azonban megjelent a Szegedi ellenforradalmi kormány nemzeti hadserege. Hogyan került ez a Dél-Alföldön szervezett fegyveres erő a Dunántúlra? HORTHY Miklós hadügyminiszteré történő kinevezése után, az ellenforradalmi fegyveres erő megszervezése nagy lendületet kapott. A szervezést nehezítette, hogy a franciák a demarkációs vonalon senkit nem engedtek át. Azonban CHARPY tábornok – a szegedi francia 76. hadosztály parancsnoka – augusztus 4-én HORTHYval egyezséget kötött. Hozzájárult hogy a Szegedi „magyar rendőreg” átlépje a francia vonalat és Kistelek–Kiskunmajsa–Kalocsa vonalát megszállva, ezen a területen egy hadosztályt állítson fel.³⁸

Az újonnan szervezett fegyveres erőket – a tanácskormány bukása után, és a románok előrenyomulása folytán – útbaindították Budapest felé. Az antant azonban megtiltotta az előrenyomulást, mert félt hogy a nemzeti hadsereg összeütközésbe fog kerülni a románokkal. Ezért a nemzeti hadsereget a Dunántúlra vezényelték. Augusztus 8-án a nemzeti hadsereg zöme BERNÁTSKY Kornél tábornok parancsnoksága alatt – 250 tiszttel és 860 főnyi legénységgel – megkezdte a Dunántúlra vonulást.³⁹ A szerbek nem engedték meg, hogy arcvonalukat átlépve a bajai hídon keljenek át. Ezért Fajszt felé indultak el és Faddnál átkeltek a Dunán. Augusztus 13-án Siófokon a Fővezérség megkezdte a munkáját, amely hadsereg szervezésben és a rend helyreállításában nyilvánult meg.

A román hadsereg augusztus 20-án megszállta Fajszot, Dusnokot, és Hajóst. 22-én pedig Sükösdöt, Császártöltést, és Csanádot. Ezzel elvágták a nemzeti hadsereg összekötését Szeged és a Dunántúl között. Közben a Dunántúlon tovább folytatták az előrenyomulásukat, megszállták Veszprémet. Addig nyomultak előre, amíg a nemzeti hadsereg katonái nem tüzeltek rájuk. Például Csajág–Küngös vonalán, Balatonkenese mellett volt tűzharc az előrenyomuló román járőrök és a nemzeti hadsereg alakulatai között.⁴⁰

A Dunántúlon így már két hadsereg operált. Az észak Dunántúlon – a Győr–Veszprém vonaláig – előrenyomuló román hadsereg, amely el akarta érni az osztrák határt. Valamint az ellenforradalmi magyar nemzeti hadsereg. Így az összecsapás elkerülhetetlennek látszott

Demarkációs vonalak létrehozása

Az összecsapások elkerülése érdekében HORTHY Miklós – aki augusztus 15-én Budapestre utazott – tárgyalásokat folytatott az antant képviselőivel és MARDERESCU tábornokkal, egy demarkációs vonal kijelölése érdekében. A románok arra hivatkoztak, hogy velük nem kötöttek fegyverszüneti egyezményt. Ők még mindig hadiállapotban vannak Magyarországgal. Ezért folytatni fogják hadműveleteiket és lefegyvereznek minden magyar alakulatot, legyen az fehér vagy vörös. Augusztus 18-ig a következő megyék voltak mentesek a megszállás alól: Sopron, Moson, Vas, Tolna megyék teljesen, Baranya, Győr, Veszprém, Fejér, Somogy, és Zala megyék részben.

Augusztus 19-én HORTHYnak sikerült egyezséget kötnie – az antant közvetítésével – MARDERESCU tábornokkal, hogy nem folytatják tovább a Dunántúl megszállását. Augusztus 23-án megállt a román előrenyomulás. Ekkor a következő vonalon álltak: Győr–Ménfő–Tenyő–Pápateszér–Gyertyánkút–Márkó–Nemesvámos–Peremarton–Nádasladány–Urhida–Dinyés–Szabolcs–Adony.⁴¹ Ez idő alatt tárgyalások folytak az ellenségeskedések beszüntetéséről. Tárgyalások közben augusztus 28-án a Románok Győrből kiindulva Csornán és Kapuváron át Vitnyédig tolták előre a felderítő különítményeiket. Való-

színű, hogy ez volt a Sopron és Szombathely elfoglalására irányuló akció kezdete. Ezzel az volt a szándékuk, hogy a Petőháza körzetében tartózkodó Székely dandárt, mint vörös alakulatot lefegyverezzék. Rövid harc után a román alakulatok augusztus 29-én kiűrték Vitnyédet, Csornát és visszavonultak Győrbe.

Közben a román alakulatok mozgása tovább tartott: szeptember 1-én Lovasberény megszállták. Veszprémből az 1. lovas ezred Pápa felé vonult. A Duna-Tisza-közéről jelentős erők vonultak a Dunántúlra. Ez összefüggésbe volt azzal a gyakorlattal, hogy a megszállt helységeket délután elhagyták, éjjel pedig visszatértek és rekviráltak.

Budapesten székelő antant tábornoki misszió hozzájárult hogy a nemzeti hadsereg fővezérsege 30 000 ezer főnyi haderőt szervezhessen. A románok főparancsnokság azonban csak 12 400 főnyi önkéntes hadsereget engedélyezett.⁴² Erről szeptember 23-án értesítette a fővezérseget. Tehát szeptember 23-án zárult le a román-magyar háború, mert a románok soha nem tettek különbséget a vörös és a fehér csapatok között. Így lett az ellenforradalmi hadsereg a Dunántúl birtokosa, anélkül hogy a románokkal fegyverszüneti egyezményt kötött volna.

A román hadsereg kivonulása 1919–1920 Magyarország területi integritásnak helyreállítása

A román kormány – minden politikai időhúzás ellenére – nem térhetett ki az elől, hogy legalább a Tiszáig vonja vissza csapatait. A Budapesten székelő antant tábornoki misszió 1919. szeptember 19-én jegyzékben közölte, hogy a románok kiűrték a Dunántúlt. A kiűrés a román parancsnokság által megadott időben és módon megy végbe. A nemzeti hadsereg mozgása a Dunántúlon a román parancsnokság engedélyével és a tábornokok tanácsának beleegyezésével történik.

Szeptember 23–24-én egy antant bizottság a Siófoki fővezérsegen látogatást tett, hogy megállapítsa: képes lesz-e a magyar parancsnokság a Dunántúlt – a Budapesti hídfő kivételével – megszállni és ott a rendet biztosítani.

A nemzeti hadsereg ekkor a következőképpen diszlokált: Gyalogság: 7 hadrafogható zászlóalj Tolna, Kaposvár, Nagykanizsa, Körmend, Kőszeg, Sopron, Mosonmagyaróvár helyőrségeiben. Lovasság: 1 huszárezred (400 kard), 2 géppuskás csoport Lepsényben. 1–1 lovasszáhad Kaposváron és Szombathelyen. Tüzérség 6 üteg Sopron és Szombathely környékén. Szeptember 25-i létszám 823 tiszt, 5197 katona.⁴³ Az antant misszió megállapította: Az előírt határok között fenntartott erők semmiféleképpen sem lehetnek veszélyesek a román hadsereg részére.

A román hadsereg visszavonulása alkalmával a két hadsereg között előforduló érintkezés elkerülése céljából semleges sávot jelöltek ki. A magyar csapatok nem léphettek át a következő helységek között húzott vonalat: János-major (Győrtől északra a Duna mellett)–Öttevény sziget–Abda–Ikrény–Koroncó–Szemere–Gyömöre–Lovászpátona–Kisdiós-major–Pápavár–Herend–Szentgál–Kövesgyűr–Kishidegkút–Felsőörs–Balatonkenese–Küngös–Szárhely–Fövenypusztá–Külsőbáránd–Seregélyes–Felsőszolgaegyháza–Perkáta–Arany-hegy (a Duna mellett). A nevezett helységek között húzott egyenes vonalak képezték a semleges zóna határait, déli határát. Ettől 5 kilométer szélességben következett a román hadsereg vonala Patkányos major (Győrtől északra a Duna mellett)–Győrújfalú–Tenyő–Pápateszér–Gyergyánkút–Nemesvamos–Megyei-hegy–Papkeszi–Kiskovácsi–Nádasladány–Urhida–Dinnyés–Felsőcsikola–Livia-major–Adony. A felsorolt helyek román megszállás alatt voltak.⁴⁴

Szövetséges tisztek fogják a magyar elővédek, illetve a román utóvédek előrehaladását szabályozni, az összeütközések elkerülése céljából. Az ő ítéletük fellebbezhetetlen. A románok az első lépcsőben a Dunántúlt űrtik ki. A Budapesti 20 kilométeres hídfőt csak akkor adják fel, amikor minden román csapat kivonult Budapestről. A Siófoki fővezérség vállalta, hogy szeptember 27-től képes lesz az egész Dunántúlt, október 2-től kezdődően Budapest, valamint október 20-tól az egész magyar területet a Tiszáig megszállni. Elsőnek a Szombathelyi hadosztály csapatai kerültek hadműveletre képes állapotba, ők szállták meg Budapestet, Duna-Tisza-közét, majd három hónap múlva megkezdték az átkelés a Tiszán.⁴⁵

Október 1-én a szövetségek közti katonai bizottság megállapította a kiűrés és a megszállás módozatait, amely szerint a szeptember 23-án a demarkációs vonalról a budai hídfőre kötelesek visszavonulni.

A kiűrés első szakaszában október 4–9 között a román csapatokat: Tát–Nagysáp–Bajna–Türkös-major–Csordáskút–pusztá–Váli-víz vonalára vonták vissza. Ez a vonal képezte a Budai hídfőt. A kiűrés menete következő volt: Október 2-án a román gyalogság elhagyta Veszprémet. Október 4-én Győrbe és Veszprémbe vonultak be a magyar csapatok, akik az antant tiszteknél igen jó benyomást keltettek. Október 5-én a nemzeti hadsereg megszállta a Gönyű–Kis Szent János-pusztá–Böny–Rétalap–Mezőörs–Bánk–Bakonyréde–Csetény–Tés–Öskü–Peremarton–Küngös vonalat. Október 6-án a nemzeti hadsereg bevonult Székesfehérvárra és a következő vonalat érte el: Szöny–Szarka-pusztá–Szend–

Császár–Mór–Bodajk–Fehérvárcsurgó–Iszka-hegy–Zichy-falva–Szabadbattyán. Október 7-én megszállták Új Szőnyt és Tata-Tóvárost, és Tatabányát.⁴⁶ Szőnynek az átadási jegyzőkönyvében a románok a fehér gárda elnevezést használták ez ellen a vármegye katonai parancsnoksága tiltakozott és a két szót, kitöröltette és helyébe a nemzeti hadsereg elnevezést, tetette. Közben Kisbéren a két hadsereg közti időt a csőcselék kihasználta és a zsidó boltokat kirabolta. Október 8-án elérték a Neszmély–Dunaszentmiklós–Agostyán–Szöllős–Bánhida–Tatabánya–Felsőgalla–Kozma–Csákvár–Császárvíz–Velencei-tó vonalát. Október 8-án a román csapatok kiűritették Adonyt.⁴⁷

Október 9-én éltbe lépett az új demarkációs vonal és a semleges zóna. A semleges zóna nyugati határa – ameddig a magyar csapatok előrenyomulhattak – a következő volt: Nyergesújfalu–Pusztamárót–Héreg–Tarján–Szár–Vértesszőlős–Fészek-major–Acsa–Pázmánd–Ferenc-major–Felsőbesenő-pusztá–Iváncs–Adony vonala.⁴⁸ Ettől a vonaltól keletre átlag három kilométer távolságra vonult el a románok, által alkotta demarkációs vonal. A kiűritésnél és a megszállásnál a szövetséges katonai misszióknak két csoportja működött. Az egyik Győr, Szőny és Tatabánya átadását ellenőrizte, a másik pedig Veszprém és Székesfehérvár átadásánál működött közre. A román csapatok október 10-én is folytatták tovább a kivonulásukat egészen a budai hídfő vonaláig. Október 10-e és 13-a között visszavonultak Pilismarót–Piliscsaba–Páty–Bia–Sóskút–Érd (hídfőállás) vonaláig. Ebből az állásból november 12-én kezdték meg a kivonulást Érd és Tárnok kiűritésével. Már korábban megkezdték a csapatkivonásokat, szeptember közepén már vontak vissza alakulatokat a Tiszántúlra. Budapest környékéről csak október 20-ával kezdődtek el a csapatszállítások.

A kiűrités második szakasza november 12-én kezdődött meg. A román csapatok visszavonultak a Budai hídfő–Pomáz–Csobánka–Pilisvörösvár–Páty–Torbagy–Törökbálint–Érd vonaláig.⁴⁹ A nemzeti hadsereg alakulatai november 13-án érték el ezeket a községeket, November 14-én bevonultak Budapestre, ahonnan a román csapatok bevagoníroztak, és 14-én elhagyták a pályaudvart.

A kiűrités második szakaszának főbb állomásai: November 14-én Hont és Nógrád megyét kiűritették. November 15-én Budapest és környékéről kivonulnak HORTHY Miklós és a fővezérség törzse november 16-án vonult be Budapestre. Ugyanakkor a Dunán angol hajók szállították Faddról a Szege-di ezred 2. zászlóalját. November 16-án Hatvant, Gyöngyöst, és Egert ürítik ki. November 17-én kivonulnak Füzesabonyból, Nagykörösről. Miskolcra éjjel vonulnak ki, Szerencsen át a Tokaji hídon a Tiszántúlra. A nemzeti hadsereg 1. huszárezredének alakulatai bevonultak Vecsésre és Gödöllőre. Hatvanba pedig a soproni gyalogezred alakulatai.⁵⁰ A tápiósápi internálótábor is ekkor vették át a románoktól. November 18-án Szerencsről és Kecskemétről vonulnak ki. November 19-én kiűritik Ceglédet. Az 1. román hadosztály Jászberényen keresztül Szolnok felé menetelt. A magyar csapatok november 21-én érték el Kecskemétet. A román kivonulás és a nemzeti hadsereg bevonulása közötti időszakot – november 18–21-e között – kihasználva a HÉJJAS féle különítmény vérengzést rendezett.⁵¹ November 22-én a Szolnoki közúti és vasúti hidat, a Csongrádi hidat, mint semleges területet átadták a magyar hatóságoknak.⁵² November 22-én kiűritették Kiskunfélegyházát. November 23-án a román csapatok mindenütt visszavonultak a Tisza keleti partjára.

Decemberben a csehek kiűritették az általuk megszállva tartott északi semleges zóna magyar részét. A magyar megszállás incidens nélkül zajlott le. A nemzeti hadsereg kijelölt alakulatai Szobot december 8-án megszállták. Bernecét, Barátit, Hontot, Szécsényt, Drégelypalánkot 1–1 szakasszal szállták meg. Balassagyarmatot pedig 2 századdal. A csehszlovák csapatok Hontot december 17-én, Bánrévét 18-án ürítették ki.⁵³

1920 februárjában megkezdődött a román csapatok kivonulásának második üteme. A románok kötelezték magukat, hogy 1920. február 24–26 között visszavonulnak a következő vonalra: Csap–Tisza-folyó folyása a Szentmária-majorig–Kis Tisza folyása–Ibrány keleti széle–Hegyeshalom–Rezeshalom–Hajdúnánás nyugati széle a Hortobágy mellett–Hortobágy-patak folyása–Köveshalom–Kisújszállás–Feketehalom–Körös folyása a Tiszába való torkolásáig. A magyar csapatok 24 óra múlva követték a román alakulatokat. 1920. február 27-re megszállhatták a következő vonalat: Gáva–Csőszhalom–Büdszentmihály keleti szegélye (ma Tiszavasvári)–Zöldhalom–Margitadomb–Mélyföldeshalom–Kunmadaras keleti szegélye–Kunhegyes keleti szegélye–Kunhegyestől délre–Fegyvernektől délkeletre–Tiszaföldvár–Tiszainoka–Tiszakürt–Tiszazug keleti szegélye.⁵⁴

A Kunmadarastól délre eső terület kiűritése csak 1920. március 3-án a második szakaszban, Debrecen pedig március 9-én és 11-én a harmadik szakaszban volt időszerű. A két vonal közti terület semleges sáv volt. A rend fenntartását az ottani csendőrség és rendőrség volt hivatva fenntartani.

A kiűrités első szakaszának és a magyar csapatok bevonulásnak főbb eseményei: A magyar csapatok február 25-én elindultak Szolnokról Szajolra, és megszállták a pályaudvart. Poroszlónál 15 órakor átkeltek a Tiszán és bevonultak Tiszfüredre. Ugyanebben az időben Tokajnál is átkeltek a folyón

és megszállták Tiszalöket és Rakamazt. Február 26-án az előrenyomulás a Tiszai hídfőkből szünetelt. Február 27-én megszállták Tiszaföldvart, Törökszentmiklóst, Fegyvernek, Kenderest, Tiszapolgárt, Tiszacsegét, Tiszafüredet és Etyeket. Másnap 28-án bevonultak Kunhegyesre. 29-én Tiszalökről Búdszentmihályra nyomultak előre.

Március 1-én – amikor HORTHY Miklóst kormányzóvá választották – a franciák kiűrtették Szegedet. Március 2-án a nemzeti hadsereg alakulatai megszállták Hódmezővásárhelyt, Szarvast, Mezőtúrt, Kunmadarast, Túrkevét. Március 3-án Karcagra, Törökszentmiklósról vonultak be a magyar csapatok.

Március 9-én Püspökladányt szállták meg a magyar csapatok. Március 10-én megszállták a záhonyi hidat. Elérték Nyíregyházát, Tiszaföldvart és Balmazújvárost. 11-én pedig Debrecenbe vonultak be. Március 12-én elérték Békésszentandrás. Március 24-én Berettyóújfalut és Dévaványát szállták meg. 26-án Füzesgyarmatot és Bihartordát érték el.

Az utolsó szakasz megszállására március 29-én indultak el a magyar csapatok Békéscsabára, Oroszházára és Makóra. Március 30-án bevonultak Mezőhegyesre és Békésre. Március végével a Tiszántúl visszavétele lényegében befejeződött. A magyar fegyveres alakulatok átvették az új határ megfigyelését és biztosítását. Ezután már csak az új határ kijelölése volt hátra, amely 1925-ben fejeződött be.⁵⁵

A trianoni békediktátum Magyarországra nézve kirívóan igazságtalan és megkülönböztető volt. Az ország területének mintegy $\frac{2}{3}$ -át, lakosságának közel felét elcsatolták. Igazságtalan és jogellenes döntései túlhaladták azt a határt, amelyen belül, idővel valamilyen reális kompromisszum létrejöhetett volna. Az ország lakossága nem volt felkészülve az ezeréves Magyarország megszűnésére, amely három millió magyar elvesztéssel járt. A színmagyar területek elvesztése, és annak módja sokkos állapotba jutatta az országot. Tehetetlenül szemlélte a kisebbségi sorsba jutott magyarság megpróbáltatásait. Nem csoda, hogy elutasította Trianont, és ez által a békeszerződés revízióját hirdető politika és propaganda irányában nyitott volt. Kedvezett a konzervativizmus és az irracionális ideológiák újraéledéséhez, és ez elvezetett a magyar diplomácia zsákutcájához.

Jegyzetek:

¹ SUBA 1994

² SUBA 2005

³ HL MFB 2. lad. 3. fol.

⁴ HL MFB 23. lad. 1. fol.

⁵ HL PDF 9. lad. 4. fol.

⁶ HL PDF 48. lad. 2. fol.

⁷ HL PDF 9. lad. 5. fol.

⁸ HL PDF 9. lad. 10. fol.

⁹ HL PDF 9. lad. 4. fol.

¹⁰ vö. 8. jegyzet

¹¹ HL PDF 10. lad. 5. fol.

¹² HL PDF 14. lad. 1. fol.

¹³ HL PDF 10. lad. 1. fol.

¹⁴ HL PDF 9. lad. 6. fol.

¹⁵ vö. 13. jegyzet

¹⁶ vö. 12. jegyzet

¹⁷ HL PDF 10. lad. 2. fol.

¹⁸ RAFFAY: 168. p.

¹⁹ LITVÁN: 304. p.

²⁰ VADÁSZ: 249. p.

²¹ HL PDF 10. lad. 3. fol.

²² HL PDF 10. lad. 4. fol.

²³ vö. 12. jegyzet

²⁴ HL MFB 1. lad. 5. fol.

²⁵ vö. 22. jegyzet

²⁶ vö. 21. jegyzet

²⁷ HL PDF 10. lad. 8. fol.

²⁸ vö. 22. jegyzet

²⁹ KORÉH: 76. p.

³⁰ FOGARASSY 1983

³¹ FOGARASSY 1974-1

³² vö. 30. jegyzet

³³ LIPTAI 150-152. p.

³⁴ Loc. cit.

³⁵ FOGARASSY 1988: 24. p.

³⁶ ORMOS: 332-333. p.

³⁷ FOGARASSY 1966

³⁸ KELEMEN: 78. p.

³⁹ BERNÁTSKY 88-90. p.

- ⁴⁰ SUBA 2000-1
⁴¹ Loc. cit. térképmelléklet
⁴² SUHAY: 162. p.
⁴³ PILCH 183. p.
⁴⁴ vö. 41. jegyzet ; Loc. cit. 240-241. p.
⁴⁵ FOGARASSY 1974-2
⁴⁶ vö. 41. jegyzet
⁴⁷ Loc. cit.
⁴⁸ Loc. cit.
⁴⁹ Loc. cit.
⁵⁰ HL VKF helyzetjelentései 2300/1.a.
⁵¹ HL VKF helyzetjelentései 2321/1.a.
⁵² HL VKF helyzetjelentései 2356/1.a.
⁵³ HL VKF helyzetjelentései 2457/1.a.
⁵⁴ vö. 41. jegyzet
⁵⁵ SUBA 2000-2

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONGRÁFIÁK

- BERNÁTSKY — BERNÁTSKY Kornél: *Élmények és meglátások 1914-1925*. Budapest, 1926, Atheneum
 FOGARASSY 1988 — FOGARASSY László: *A magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása*. Budapest, 1988, Akadémiai /Értekezések a történelemtudomány köréből. Új sorozat 109./
 LITVÁN — LITVÁN György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése I. kötet*. Budapest, 1978, Kossuth
 KELEMEN — KELEMEN Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom történetéhez 1919*. Szeged, 1923, Mars
 KORÉH — KORÉH Endre: *A székely hadosztály és dandár története 1918-1919. I. kötet*, Budapest, 1929, Pallas
 LIPTAI — LIPTAI Ervin: *A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*. Budapest, 1960, Kossuth
 ORMOS — ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1919-1920* Budapest, 1984², Kossuth
 PILCH — PILCH Jenő: *Horthy Miklós* Budapest, 1928, Atheneum
 RAFFAY — RAFFAY Ernő: *Erdély 1918-1819-ben* Budapest, 1987, Magvető
 SUHAY — SUHAY Imre: *A fővezér* Budapest, 1939, Pallas

TANULMÁNYOK

- FOGARASSY 1966 — FOGARASSY László: Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez In KOMÁROMI József (szerk.): *Hermann Ottó múzeum évkönyve VI. köt.* Miskolc, 1966, Hermann Ottó Múzeum, 335-353. p. /Hermann Ottó Múzeum évkönyve 6./
 FOGARASSY 1974-1 — FOGARASSY László: Az ismeretlen székely hadosztály In DAMKÓ Imre (szerk.): *A Déri múzeum évkönyve 1973* Debrecen, 1974, Déri Múzeum, 225-252. p.
 FOGARASSY 1974-2 — FOGARASSY László: A Horthy hadsereg bevonulása Tiszántúlra In DAMKÓ Imre (szerk.): *A Déri múzeum évkönyve 1973*. Debrecen, 1974, Déri Múzeum, 221-241. p.
 FOGARASSY 1983 — FOGARASSY László: A Tiszántúl elvesztése 1919 áprilisában In: SELMECZI László (szerk.): *Tisicum a Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyv 1983*. Szolnok, 1983, Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Szövetsége, 245-246. p.
 SUBA 1994 — SUBA János: A szétmarcangolt ország. A trianoni dráma egy felvonása. In: HALMOS Ferenc (szerk.): *100 rejtély a magyar történelemből* Budapest, 1994, Gesta, 164-165. p.
 SUBA 2000-1 — SUBA János: A Román Királyság 1919. évi hadjárata Magyarország ellen *Új Honvédségi Szemle*, LIV. Évf. (2000) 8. szám. 82-90. p.
 SUBA 2000-2 — SUBA János: A trianoni magyar-román határ kitűzése 1921-1925 In: FRISNYÁK Sándor (szerk.): *Pótfüzet Az Alföld történeti földrajza c konferenciakötet*hez. Nyíregyháza, 2000, Nyíregyházi Főiskola, 47-55. p.
 SUBA 2005 — SUBA János: Cseh és szlovák elképzelések Szlovákia déli határáról In: BAGYINSZKY Istvánné-SZVIRCSEK Ferenc (szerk.): *„Honvédő város” Nógrád megye északi határának megvédése*. Salgótarján, 2005, Nógrád megyei Múzeumok Szövetsége, 54-77. p. /Discussioes Neogradienses 8./ A tanulmány korábbi változata 2004. szeptember 23-án Salgótarjánban hangzott el a Nógrádi Történeti Múzeum által szervezett tudományos emlékülésen. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
 VADÁSZ — VADÁSZ Sándor: Vix és Károlyi. *Hadtörténelmi Közlemények* LXXXIV. évf. (1969) 2. sz.

LEVÉLTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- HL MFB — Hadtörténelmi Levéltár, Miniszteri Fegyverszüneti Bizottság iratai
 HL PDF — Hadtörténelmi Levéltár, Polgári Demokratikus Forradalom iratai
 HL VKF — Hadtörténelmi Levéltár, Vezérkari Főnök iratai

TECHNIKAI RÖVIDÍTÉSEK:

- lad. — ladula (doboz)
 fol. — folio (lap)
 p. — pagina (oldal)